

การศึกษาคำว่า “เป็น” ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบัน*

สุรีเนตร จรัสจรัสเกียรติ**

วิภาส โพธิแพทย์***

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของคำว่า “เป็น” ที่ปรากฏในเอกสารสมัยรัชกาลที่ ๕ เปรียบเทียบกับปัจจุบันทั้งในด้านรูปเขียน เสียง ความหมาย ไวยากรณ์ และคำศัพท์

ผลการศึกษาพบว่าคำว่า “เป็น” มีการเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียน กล่าวคือ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ สะกดได้ทั้ง “เปน” และ “เป็น” แต่ในปัจจุบันสะกดว่า “เป็น” ได้อย่างเดียว ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงด้านเสียง คือ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ สันนิษฐานว่ามีรูปแปร ๒ เสียง คือ ออกเสียงได้ทั้งสั้นและยาว แต่ในปัจจุบันออกเสียงสั้นได้อย่างเดียว การเปลี่ยนแปลงด้านความหมายพบว่าคำว่า “เป็น” มีการเปลี่ยนแปลงความหมายแบบแคบเข้า เช่นคำว่า “เป็น” ในสมัยปัจจุบันมี

* บทความนี้เรียบเรียงจากส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง พัฒนาการของคำว่า “เป็น” ในภาษาไทย ของภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่กรุณาอ่านและช่วยแก้ไขข้อบกพร่องในบทความนี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ให้ “ทุนอุดหนุนการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อเฉลิมฉลองวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุครบ ๗๒ พรรษา” ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๒ และในระหว่างการทำวิจัย ผู้วิจัยได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก “ทุน ๙๐ ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๔ จึงขอขอบคุณมา ณ ที่นี้ด้วย

** นิสิตปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*** Corresponding author อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จำนวนความหมายน้อยกว่าในสมัยรัชกาลที่ ๕ เพราะมีบางความหมายไม่ปรากฏใช้แล้วในปัจจุบัน ซึ่งได้แก่ ความหมายว่า ‘เกิด (ขึ้น)’ การเปลี่ยนแปลงด้านไวยากรณ์ เช่น ในสมัยรัชกาลที่ ๕ คำว่า “เป็น” สามารถเกิดร่วมกับคำว่า “แต่” และคำว่า “ด้วย” ได้ แต่ปัจจุบันไม่สามารถปรากฏร่วมกันได้ ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ พบว่ามีการสูญเสียได้แก่ การสูญเสียจำนวนหรือคำประสมที่ประกอบด้วยคำว่า “เป็น” ไป เช่น “เป็นแต่”

A comparative study on the use of the word *pen* between the reign of King Rama V and the present time

Sureenate Jaratjarungkiat

Vipas Pothipath

Abstract

This article aims at studying how the use of the word *pen* has changed from the reign of King Rama V and the present time, focusing on orthographic, phonetic, semantic, grammatical, and lexical aspects of the word.

It was found that the use of the word has changed in several aspects. In terms of orthography, the form of the word *pen* was divided into 2 forms: “เป็น” and “เปิ่น” during the reign of King Rama V while at present, there is only one form “เปิ่น”. This orthographic change corresponds to the sound change: during the reign of King Rama V, both long and short vowels were used, so the pronunciation of the words was /peen/ and /pen/ respectively. By contrast, this word is presently used only with the short vowel. In terms of meaning, semantic narrowing has been observed; for example, *pen* no longer means ‘to happen’. The third changing aspect is grammar. The word *pen* in the reign of King Rama V could co-occur with the word *tèɛ* and *dŭaj*, but not in the present time. The last finding is lexical change which is loss in vocabulary. In the present time, the co-occurrence of the word *pen* as a part of some expressions or compound words has already been lost, such as *pen tèɛ*.

บทนำ

ในงานวิจัยเรื่อง การใช้คำ “เป็น” ในภาษาไทย สถาวร พชรบำรุง (๒๕๒๘, น.๘๗) ได้กล่าวถึงข้อเสนอแนะข้อหนึ่งไว้ว่าควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการใช้คำว่า “เป็น” ในสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยปัจจุบันว่าเหมือนหรือต่างกันอย่างไร

จากข้อเสนอแนะดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาคำว่า “เป็น” จากข้อมูลภาษาสมัยเก่า และเมื่อผู้วิจัยได้มีโอกาสอ่าน “วชิรญาณวิเศษ” ซึ่งเป็นเอกสารในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็ได้พบตัวอย่างการใช้คำว่า “เป็น” จำนวนมากที่มีความแตกต่างจากปัจจุบัน ดังนี้

- (๑) เมื่อต้นไม้เกิดเป็นขึ้นมาแล้ว ตั้งแต่ผลิลาต้นจนกระทั่งโตใหญ่แตกกิ่งใบเฟล็ดดอก ออกผลบริบูรณ์ ไม่นั่นก็ต้องใช้อาหารเป็นเครื่องเลี้ยงบำรุงตัว

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๑๓ หน้า ๑๕๕)

- (๒) แลอีกอย่างหนึ่งชื่อว่าพืชซึ่งเป็นด้วยใบไม้ แลถ่านหินพืชนี้มีชุกชุมที่ในเกาะ ไอแลนด์ ถ้าสระที่แม่น้ำแลใบไม้ร่วงลงไปทุกปีก็จะเปนถ่านหินพืช เพราะว่าใบไม้ที่ไ้ร่วงลงไปก็มากจนข้างใต้สระนั้นเปนถ่านหินพืช

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๒ หน้า ๑๑)

ตัวอย่างที่ (๑) คำว่า “เป็น” มีความหมายว่า ‘มีชีวิต’ ซึ่งมีความแตกต่างจากปัจจุบัน เพราะคำว่า “เป็น” ในปัจจุบันไม่สามารถปรากฏร่วมกับนามวลีที่เป็น ‘พืช’ ได้ ส่วนตัวอย่างที่ (๒) คำว่า “เป็น” มีความหมายว่า ‘เกิด (ขึ้น)’ ซึ่งเป็นความหมายที่ไม่พบในปัจจุบัน และในปัจจุบันคำว่า “เป็น” และ “ด้วย” ก็ไม่สามารถปรากฏร่วมกันได้ นอกจากนี้เมื่อพิจารณาที่การสะกดคำ จะพบว่าทั้ง ๒ ตัวอย่างสะกดว่า “เปน” ซึ่งเป็นการสะกดคำที่แตกต่างจากปัจจุบัน

จากตัวอย่างข้างต้นทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาต่อไปว่าคำว่า “เป็น” ในบริบทอื่นๆ จะมีลักษณะต่างจากปัจจุบันอีกหรือไม่ อย่างไร วัตถุประสงค์ของบทความนี้จึงมุ่งศึกษาการเปลี่ยนแปลงของคำว่า “เป็น” ที่ปรากฏในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยเปรียบเทียบกับปัจจุบัน ทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียน เสียง ความหมาย ไวยากรณ์ และ คำศัพท์

ในการศึกษาค้างนี้ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากเอกสารที่มีชื่อว่า “วชิรญาณวิเศษ” หรือในที่นี้จะเรียกสั้น ๆ ว่า “วชิรญาณ” เพราะเห็นว่าน่าจะทำให้เห็นลักษณะภาษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้อย่างแท้จริงเนื่องจากวชิรญาณเป็นเอกสารประเภทวารสารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) เป็นเอกสารที่มีเนื้อหาหลากหลายประเภทหรือเป็นเอกสารประเภทรวมเรื่อง ซึ่งประกอบด้วยสารคดีและบันเทิงคดี อีกทั้งยังเป็นเอกสารที่มีผู้เขียนหลายคน ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลที่ไม่ใช่สำนวนของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม ขอบเขตการเก็บข้อมูลในการศึกษาค้างนี้ ไม่รวมคำว่า “เป็น” ที่ปรากฏในร้อยกรอง และไม่เก็บข้อมูลที่ไม่ใช่ภาษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้แก่วรรณกรรมที่มีมาก่อนสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่นำมาตีพิมพ์ใหม่อีกครั้งในวชิรญาณ

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้เลือกเก็บข้อมูลจากวชิรญาณ เล่ม ๖ เนื่องจากวชิรญาณเล่มนี้มีการเปลี่ยนแปลงจากเล่มที่ผ่านมา ๆ มา กล่าวคือ จากเดิมบุคคลที่เรียบเรียงเรื่องลงในวชิรญาณนั้นจะประกอบด้วยบุคคลเพียงไม่กี่คน ซึ่งได้แก่ กรมหมื่นปาทิสภาและสมาชิกบางคน แต่ในวชิรญาณ เล่ม ๖ ได้เปลี่ยนแปลงเป็นการรับซื้อเรื่องมาลงพิมพ์แทน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ หรือเรื่องเก่า ๆ ที่ยังไม่เคยพิมพ์ในวชิรญาณเล่มก่อน ๆ หรือแม้แต่เรื่องแปลก็สามารถส่งไปให้หอพระสมุดวชิรญาณพิจารณาได้ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๑)

ในด้านแหล่งข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมคำว่า “เป็น” ที่ปรากฏในวชิรญาณจากคลังข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ของโครงการ “หนังสือเก่าชาวสยาม” ซึ่งจัดทำโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร นอกจากนี้ผู้วิจัยก็ใช้หนังสืออ้างอิงในสมัยรัชกาลที่ ๕ ประกอบการศึกษาคำว่า “เป็น” ในครั้งนี้ด้วย ซึ่งได้แก่อักขรานุเคราะห์ (จัดพิมพ์ครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๕ คือ พ.ศ. ๒๔๑๖) และพจนานุกรม (ร.ศ. ๑๒๐) ส่วนในสมัยปัจจุบัน ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากคลังข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์เช่นกัน ได้แก่ คลังข้อมูลภาษาไทยแห่งชาติ หรือ Thai National Corpus (TNC) ของภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและเก็บข้อมูลจากภาษาที่ใช้จริงในชีวิตประจำวัน

เนื้อหาที่กล่าวถึงต่อไปจะแบ่งออกเป็น ๕ ตอน ตอนที่ ๑ กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียนและการเปลี่ยนแปลงด้านเสียงของคำว่า “เป็น” ตอนที่ ๒ กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงด้านความหมายของคำว่า “เป็น” ตอนที่ ๓ กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงด้านไวยากรณ์ของคำว่า “เป็น” ตอนที่ ๔ กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ และตอนสุดท้าย คือ บทสรุป

๑. การเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียนและการเปลี่ยนแปลงด้านเสียงของคำว่า “เป็น”

ก่อนจะเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงด้านเสียง ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียนของคำว่า “เป็น” ก่อน เนื่องจากเห็นด้วยกับแนวคิดที่ว่า การเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียนมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงด้านเสียง (นworรณ พันธุมธา, ๒๕๕๒) ดังนี้

๑.๑ การเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียนของคำว่า “เป็น”

คำว่า “เป็น” ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ปรากฏรูปแปร ๒ รูป ได้แก่ รูปเขียน “เปน” และ “เป็น” ดังนี้

จากข้อมูลใน*วชิรญาณ เล่ม ๖* ผู้วิจัยพบว่าคำว่า “เปน” สะกดแบบไม่มีไม้ได้คู่ทุกแห่ง ดังตัวอย่าง

- (๓) ท่านอยู่ในเงื้อมมือผมแล้ว จริทนะขอรับ ถึงท่านเปนฯ อยู่ก็ดูเอาเดอะ หะหะ-ผมจะยิงท่านให้ตายกลิ้งทุตอยู่ที่นี้เอง

(*วชิรญาณพิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๒ หน้า ๑๕*)

- (๔) เมื่อหัดซ่อมกันเปน แล้วก็ออกเล่น งานโกนจุกบ้างงานแก้ลิบบนบ้าง ตามโรงกงสีบ้าง

(*วชิรญาณพิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๑๙ หน้า ๒๒๘*)

ใน*อักษรภิธานศรับท์*ซึ่งเป็นพจนานุกรมในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการให้นิยามและลูกคำของคำว่า “เปน” ไว้ และทุกแห่งสะกดแบบไม่มีไม้ได้คู่ เช่น “เปนกะไร” “เปนการ” “เปนกรรม” “เปนโค” “เปนคุณ” “เปนโฉน” “เปนดัน” “เปนโค” “เปนแต่” “เปนที” “เปนท่วงเปนที” (แบรดเลย์, ๒๕๑๔, น.๔๐๑-๔๐๒)

ส่วนในพจนานุกรม (ร.ศ. ๑๒๐) (๒๕๔๑, น.๒๕๕) ซึ่งเป็นหนังสือในรัชสมัยเดียวกัน สะกดทั้ง “เปน” และ “เป็น” ดังนี้

- (๕) เปน, พ.มีชีวิตร์ ไม่ตาย, ได้.ทำได้.เข้าใจ. (คือคำที่ช่วยคำให้ชัดเจนขึ้น,ไม่มีความว่าอะไร, เฉพาะแต่ช่วยคำแลความเท่านั้น, เช่น ประโยคว่า, เมื่อเกิดมาเปนคนต้องร่ำเรียนวิชา, วิชาเปนของดีอย่างไร, เปนเหตุอะไร,จึงต้องเล่าเรียน, การเล่าเรียนนั้นเปนอย่างไร.)

พุทธชาติ ธนัชยานนท์ (๒๕๓๕, น.๓๔) ซึ่งศึกษาเรื่อง การเกิดความแตกต่างด้านความสั้นยาวของสระกลางและสระต่ำในภาษาไทย ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงด้านการเขียนคำของคำว่า “เป็น” ไว้ จากขอบเขตข้อมูลในงานวิจัยเล่มนี้ พบการสะกดคำว่า “เปน” หรือ “เป็น” ในเอกสารสมัยต่างๆ ซึ่งเรียงลำดับตามเวลาได้ ดังนี้

ในจารึกสมัยสุโขทัยพบแต่คำที่สะกดว่า “เปน” ต่อมาในกฎหมายตราสามดวง จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ พจนานุกรม ร.ศ. ๑๑๐ และพจนานุกรม ร.ศ. ๑๒๐ พบทั้งคำที่สะกดว่า “เปน” และ “เป็น” ส่วนในพจนานุกรม พ.ศ. ๒๔๗๐ และพจนานุกรม พ.ศ. ๒๕๒๕ พบแต่คำที่สะกดว่า “เป็น”

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียนของคำว่า “เป็น” ก็น่าจะสรุปเป็นเส้นทางการเปลี่ยนแปลงได้เป็น ๓ ระยะ ดังนี้

จากตัวอย่างในวชิรญาณ ในพจนานุกรมทั้งอักษรามาภิไธยและพจนานุกรม (ร.ศ. ๑๒๐) และผลการศึกษาจากงานวิจัยของพุทธชาติ ธนัชยานนท์ (๒๕๓๕) ทำให้สรุปได้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๕ การเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียนของคำว่า “เป็น” อยู่ในระยะที่ ๒ หรือเรียกว่าอยู่ใน “ช่วงระยะส่งผ่าน” (transitional stage) หรือเป็นช่วงสมัยที่ยังเห็นรอยต่อของการเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียนจาก “เปน” ไปเป็น “เป็น”

ซึ่งถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป (gradual change) (Hopper, 1991) ส่วนในปัจจุบัน อยู่ในระยะที่ ๓ คือ มีการเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียนอย่างสมบูรณ์แล้ว โดยสะกดแบบมีไม่ได้คู่แบบเดียว คือ “เป็น” เท่านั้น

๑.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียนและการเปลี่ยนแปลงด้านเสียงของคำว่า “เป็น”

การเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียนจาก “เปน” ไปเป็น “เป็น” นั้น จะเห็นว่าความแตกต่างอยู่ที่เครื่องหมายไม่ได้คู่ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับเรื่องเสียง ดังนี้

ใน*อักขรวิธานศรับท์*ซึ่งเป็นพจนานุกรมในสมัยเดียวกับ*ศิรญาณ*นั้นได้อธิบายหน้าที่ของเครื่องหมายไม่ได้คู่หรือที่ในสมัยนั้นเรียกว่า “ไม้ตายคู่” ไว้ว่า “คือไม้ที่ท่านเขียนไว้ในจินดามณี, มีสัณฐานรูปดังนี้, “ สำหรับใช้ให้คำสั้นนั้น.” (บรรดลย์, ๒๕๑๔, น.๕๐๓)

หากเชื่อว่ารูปเขียนบันทึกการออกเสียงจริง และไม่ได้คู่มีหน้าที่ทำให้คำมีเสียงสั้น ก็สรุปได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ ๕ คำว่า “เป็น” มีเสียงที่เป็นรูปแปร ๒ เสียง คือ เสียงยาวซึ่งสะกดด้วยรูปเขียนว่า “เปน” และเสียงสั้นซึ่งสะกดด้วยรูปเขียนว่า “เป็น” แต่ในปัจจุบันเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียนและด้านเสียงอย่างสมบูรณ์แล้ว เนื่องจากสะกดได้เพียงแบบเดียว คือ “เป็น” และออกเสียงเป็นเสียงสั้นเท่านั้น

อนึ่ง การเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียนของเครื่องหมายไม่ได้คู่นี้ไม่ได้เกิดเฉพาะกับคำว่า “เปน” หรือ “เป็น” คำเดียว แต่การเปลี่ยนแปลงนี้ยังเกิดขึ้นกับคำอื่นๆ ด้วย แต่อาจเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ต่างกัน เช่น ใน*จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓* ปรากฏทั้งรูปเขียน “เจด” และ “เจ็ด” หรือรูปเขียน “เหน” และ “เห็น” เป็นต้น แต่ในปัจจุบันเหลือเพียงรูปเขียนที่มีไม้ตายคู่ คือ “เจ็ด” และ “เห็น” เท่านั้น (พุทธชาติ รัตนขยานนท์, ๒๕๓๕, น.๓๔)

๒. การเปลี่ยนแปลงด้านความหมายของคำว่า “เป็น”

ดุชฎีพร ขำนิโรศานต์ (๒๕๒๖, น.๔๕) ได้กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงความหมาย (semantic change) อาจพิจารณาได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ พิจารณาที่ความหมายของคำโดยตรง และพิจารณาจากบริบทของคำ

จากการศึกษาความหมายของคำว่า “เป็น” ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เปรียบเทียบกับปัจจุบันพบว่าคำว่า “เป็น” มีการเปลี่ยนแปลงความหมายแบบแคบเข้าซึ่งหมายถึงคำซึ่งสมัยหนึ่งเคยมีความหมายกว้างแต่เปลี่ยนไปมีความหมายเฉพาะเจาะจงมากขึ้นหรือหมายถึงคำซึ่งสมัยหนึ่งเคยมีหลายความหมาย แต่ต่อมามีความหมายน้อยลงหรือหมายถึงคำซึ่งสมัยหนึ่งเคยปรากฏในบริบทกว้าง แต่ต่อมาเปลี่ยนไปปรากฏในบริบทที่แคบกว่าเดิม (ดุษฎีพร ชำนิโรคคานต์, ๒๕๒๖, น.๔๕)

การเปลี่ยนแปลงความหมายแบบแคบเข้าของคำว่า “เป็น” แบ่งได้เป็น ๒ แบบ ดังนี้

๒.๑ คำว่า “เป็น” ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีความหมายมากกว่าในสมัยปัจจุบัน

๒.๑.๑ ความหมายของคำว่า “เป็น” ที่พบทั้งในสมัยรัชกาลที่ ๕ และปัจจุบัน

ความหมายของคำว่า “เป็น” ที่พบทั้งในสมัยรัชกาลที่ ๕ และสมัยปัจจุบันมี ๓ ความหมายหลักๆ ด้วยกัน ได้แก่ ความหมายว่า ‘มีชีวิต’ ความหมายแสดงสภาพ และความหมายว่า ‘อย่างรู้วิธี’ ดังนี้

ความหมายว่า ‘มีชีวิต’

สมัย	ตัวอย่าง
ร.๕	(๖) ข้าเจ้าบอกตรงๆ <u>เปน</u> ตายเปนไม่ตัด (วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๒ หน้า ๑๖) (๗) จริงหนะขอรับ ถึงท่าน <u>เปน</u> ๆ อยู่ก็ดูเอาเถอะ หะหะ-ผมจะยิงท่านให้ตายกลิ้งหุตอยู่ที่นั่นเอง (วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๒ หน้า ๑๕)
ปัจจุบัน	(๘) เขาเจ็บคราวนี้ <u>เป็น</u> ตายเท่ากัน (๙) ปลายัง <u>เป็น</u> ๆ อยู่

เมื่อเปรียบเทียบตัวอย่างข้างต้นพบลักษณะที่เหมือนกัน คือ คำว่า “เป็น” ในทุกตัวอย่างเป็นกริยาและมีความหมายว่า ‘มีชีวิต’ โดยจะปรากฏเดี่ยวก็ได้ ดังตัวอย่างที่ (๖) และ (๘) หรือจะปรากฏเป็นคำซ้ำก็ได้ ดังตัวอย่างที่ (๗) และ (๙)

ความหมายแสดงสภาพ

สมัย	ตัวอย่าง
ร.๕	(๑๐) เรื่องชวานากับพ่อค้าสนทนากันยังมีคนสองคน คนหนึ่ง <u>เป็น</u> ชวานา คนหนึ่ง <u>เป็น</u> พ่อค้า (วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๒ หน้า ๒๐) (๑๑) เพราะฉะนั้นจะได้กล่าวแต่ว่าตัวของข้าพเจ้าเอง ซึ่งได้แลเห็นว่าเขา <u>อยู่กัน</u> <u>เป็น</u> หมู่มาๆ แล้ว จึงเห็นว่าการที่ออกไปอยู่ในที่เงียบสงัดนั้นจะดีกว่า (วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๒ หน้า ๒๔)
ปัจจุบัน	(๑๒) เขา <u>เป็น</u> ครู ฉัน <u>เป็น</u> หมอ (๑๓) มนุษย์ <u>อยู่</u> กัน <u>เป็น</u> กลุ่ม แต่สัตว์ <u>อยู่</u> กัน <u>เป็น</u> ฝูง

สถาวร พัทธบำรุง (๒๕๒๙) เรียกกริยาที่ปรากฏในบริบทเดียวกับตัวอย่างที่ (๑๐) ถึง (๑๓) ว่ากริยาที่มีความหมายแสดงสภาพ ซึ่งคำว่า “เป็น” ในบริบทดังกล่าวตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “copula” หรือที่ราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๔๖ข, น.๒๒) บัญญัติชื่อภาษาไทยไว้ว่า “วิกตรกริยา” หรือ “สัมพันธกริยา” ซึ่งในบทความนี้จะนิยามไว้ว่าหมายถึงคำกริยาที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างหน่วย ๒ หน่วยเพื่อให้เห็นว่าหน่วยหน้าหน่วยหลังมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖ก, น.๙๐๖) เช่น หน่วยที่อยู่หลังคำว่า “เป็น” จะแสดงสภาพหรือลักษณะบางประการให้แก่หน่วยที่อยู่หน้าคำว่า “เป็น”

เมื่อเปรียบเทียบตัวอย่างที่ (๑๐) กับ (๑๒) และตัวอย่างที่ (๑๑) กับ (๑๓) จะพบลักษณะที่เหมือนกัน กล่าวคือตัวอย่างที่ (๑๐) กับ (๑๒) แสดงว่า ทั้ง ๒ สมัย มีคำว่า “เป็น” ที่ปรากฏเป็นกริยาหลักของประโยคและมีตำแหน่งอยู่ระหว่างนามวลี โดยนามวลีที่อยู่หลังคำว่า “เป็น” แสดงอาชีพให้แก่นามวลีที่อยู่หน้าคำว่า “เป็น”

ส่วนตัวอย่างที่ (๑๑) กับ (๑๓) แสดงให้เห็นว่า ทั้ง ๒ สมัย มีคำว่า “เป็น” ที่ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งในหน่วยสร้างกริยาเรียง* “อยู่ . . . เป็น” โดยหน่วยที่อยู่หลัง

* หน่วยสร้างกริยาเรียง (serial verb construction) หมายถึง หน่วยสร้างที่ประกอบด้วย คำกริยาจำนวนตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไปเรียงกันโดยไม่มีคำเชื่อมใดๆ ปรากฏระหว่างคำกริยา คำกริยาที่เรียงกันในหน่วยสร้างนั้นอาจมีค่านามซึ่งทำหน้าที่กรรมปรากฏอยู่ด้วยหรือไม่ก็ได้ นอกจากนี้กริยาที่ปรากฏในกริยาเรียงนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์ทางความหมายกัน เช่น เขาพับผ้าเป็น ๓ ทบ คำกริยา “เป็น” แสดงลักษณะบางประการให้แก่กริยา “พับ” (กึ่งกาญจน์ เทพกาญจนา, ๒๕๔๙)

คำว่า “เป็น” ซึ่งได้แก่ คำลักษณนาม “หมู่” “กลุ่ม” และ “ฝูง” ได้แสดงลักษณะให้แก่งริยา “อยู่” ว่าคนหรือสัตว์อยู่กันอย่างไรร

ความหมายว่า ‘อย่างรู้วิธี’

สมัย	ตัวอย่าง
ร.๕	(๑๔) เมื่อหัดบินหัดวิ่งหัดชน <u>ปน</u> แล้ว ก็เลยเลาะวิวาทจิกตีซึ่งกันและกัน โดยความแย่งชิง (วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๒๐ หน้า ๒๓๙)
ปัจจุบัน	(๑๕) ตอนนี่เริ่มจะทำ <u>บล็อก</u> เป็นแล้ว

เมื่อเปรียบเทียบตัวอย่างที่ (๑๔) และตัวอย่างที่ (๑๕) จะพบลักษณะที่เหมือนกัน กล่าวคือ คำว่า “เป็น” หมายถึง ‘อย่างรู้วิธี’ ซึ่งทำหน้าที่ขยายกริยาของประโยค ได้แก่ “หัดบินหัดวิ่งหัดชน” และ “เริ่ม . . . ทำ” ตามลำดับ

๒.๑.๒ ความหมายของคำว่า “เป็น” ที่ไม่พบในปัจจุบัน

ความหมายของคำว่า “เป็น” ที่ไม่พบในปัจจุบัน ได้แก่ ความหมายว่า ‘เกิด (ขึ้น)’ ดังนี้

- (๑๖) แลอีกอย่างหนึ่งชื่อว่าพิดซึ่งปนด้วยใบไม้ แลถ่านหินพิดนี้มีชุกชุมที่ในเกาะไอแลนด์ ถ้าสระที่มีน้ำแลใบไม้ร่วงลงไปทุกปีก็จะเป็นถ่านหินพิด เพราะว่าใบไม้ที่ได้ร่วงลงไปก็มากจนข้างใต้สระนั้นเป็นถ่านหินพิด

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๒ หน้า ๒๐-๒๑)

- (๑๗) คำเดิมที่ฉันพูดว่า “จันทองค์คาปนด้วยเราแผ่นดินบังดวงจันท” สุรย์ปนด้วยดวงจันทบังดวงอาทิตย์ ตำราสารัมภ์ได้กล่าวชี้แจงไว้ดังนี้” นั้นจะยุติได้หรือยัง ท่านเห็นจริงตามหรือยัง

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๕๐ หน้า ๖๐๕)

ตัวอย่างที่ (๑๖) “ปน/ด้วย/ใบไม้” หมายถึง ‘เกิด (ขึ้น)/จาก/ใบไม้’ ส่วนตัวอย่างที่ (๑๗) “ปน/ด้วย/เราแผ่นดินบังดวงจันท” หมายถึง ‘เกิด (ขึ้น)/จาก/แผ่นดินของเราบังดวงจันทร์’ และ “ปน/ด้วย/ดวงจันทบังดวงอาทิตย์” หมายถึง

‘เกิด (ขึ้น)/จาก/ดวงจันทร์บังดวงอาทิตย์’ แต่ในปัจจุบันความหมายของคำว่า “เป็น” ที่แปลว่า ‘เกิด (ขึ้น)’ นี้ไม่ปรากฏใช้แล้ว

๒.๒ คำว่า “เป็น” ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ปรากฏในบริบทที่กว้างกว่าในสมัยปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาจากบริบทของคำว่า “เป็น” ที่มีความหมายว่า ‘มีชีวิต’ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เปรียบเทียบกับปัจจุบัน พบว่าคำว่า “เป็น” มีการเปลี่ยนแปลงแบบแคบเข้า เพราะคำว่า “เป็น” ที่หมายถึง ‘มีชีวิต’ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ปรากฏในบริบทกว้างกว่า คือ ปรากฏร่วมกับนามวลีที่เป็นสิ่งมีชีวิตได้ทุกชนิด ซึ่งรวมทั้ง ‘พืช’ ด้วย แต่ในสมัยปัจจุบันคำว่า “เป็น” ในความหมายนี้จะไม่สามารถปรากฏร่วมกับนามวลีที่เป็น ‘พืช’ ได้แล้ว แสดงให้เห็นว่ามีบริบทการใช้ที่ลดลง ดังนี้

ใน*อักษรภิธานศรับท์*ซึ่งเป็นพจนานุกรมสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้กล่าวถึงคำว่า “เป็น” ที่หมายถึง ‘มีชีวิต’ ไว้ว่า “เปน, คือมีชีวิตตรอยู่, เช่นไม้สดมีใบแลยอดเขียวขึ้นอยู่ ไม่เหี่ยวแห้งนั้นว่ายังเปน” (บรรดเลข, ๒๕๑๔, น.๔๐๑) จากการให้นิยามข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการปรากฏร่วมกันระหว่างคำว่า “เป็น” กับนามวลีที่เป็น ‘พืช’ นี้จะต้องเป็นโครงสร้างที่พบได้ทั่วไป เพราะได้ปรากฏเป็นตัวอย่างในพจนานุกรมของสมัยนั้น

ส่วนใน*วชิรญาณ*ก็มีตัวอย่างคำว่า “เป็น” ที่มีความหมายว่า ‘มีชีวิต’ และปรากฏร่วมกับนามวลีที่เป็น ‘พืช’ เช่นกัน ดังนี้

(๑๘) เมื่อต้นไม้เกิดเปนขึ้นมาแล้ว ตั้งแต่ผลิลาต้นจนกระทั่งโตใหญ่แตกกิ่งใบผลิดอกออกผลบริบูรณ์ ไม่นั้นก็ต้องใช้อาหารเปนเครื่องเลี้ยงบำรุงตัว

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๑๓ หน้า ๑๔๕)

(๑๙) ถ้าที่ใดรากไม้จะไปเที่ยวหาอาหารเลี้ยงต้นไม้ได้ ที่นั้นต้นไม้ก็ไม่เกิด หรือเมื่อเกิดงอกขึ้นแล้วมาหมดกำลังที่รากจะหยั่งหาอาหารลงเพียงใด ไม่นั้นก็ไม่สามารถทรงลำต้นให้เปนอยู่ต่อไปได้

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๑๓ หน้า ๑๔๕-๑๔๖)

ตัวอย่างที่ (๑๘) และ (๑๙) คำว่า “เป็น” มีความหมายว่า ‘มีชีวิต’ จากตัวอย่างทั้งสองนี้ความหมายไม่ได้แตกต่างจากปัจจุบัน แต่ปรับการใช้มีความแตกต่าง กล่าวคือ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ สามารถใช้คำว่า “เป็น” ในความหมายว่า ‘มีชีวิต’ ร่วมกับนามวลีที่เป็น ‘พืช’ ได้ ซึ่งได้แก่ “ต้นไม้” และ “ไม้” ตามลำดับ

แต่ในปัจจุบันคำว่า “เป็น” ในความหมายว่า ‘มีชีวิต’ และนามวลีที่เป็น ‘พืช’ จะไม่สามารถปรากฏร่วมกันได้ เช่น *ต้นไม้ยังเป็น (อยู่) เพราะในตัวอย่างนี้ผู้พูดภาษาไทยปัจจุบันจะพูดว่า ต้นไม้ยังไม่ตายแทน

๓. การเปลี่ยนแปลงด้านไวยากรณ์ของคำว่า “เป็น”

การเปลี่ยนแปลงด้านไวยากรณ์ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับประเภททางไวยากรณ์ (grammatical category) หรือการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง (ดุष्ฎิพร ชำนิโรคคานต์, ๒๕๒๖, น.๔๐)

การเปลี่ยนแปลงด้านไวยากรณ์ของคำว่า “เป็น” ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เปรียบเทียบกับปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

๓.๑ การเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ในภาษา

การเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ในภาษาถือเป็นการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประเภทหนึ่ง (ดุष्ฎิพร ชำนิโรคคานต์, ๒๕๒๖, น.๔๓-๔๔) ในกรณีของคำว่า “เป็น” พบการเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ในภาษา ๒ แบบใหญ่ๆ ดังนี้

๓.๑.๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ คำว่า “เป็น” ปรากฏร่วมกับหน่วยทางวากยสัมพันธ์อื่นๆ เป็นโครงสร้างที่พบได้ทั่วไป แต่ปัจจุบันปรากฏให้เห็นน้อยลงหรือปรากฏเป็นส่วนวน ดังนี้

๓.๑.๑.๑ “เป็น” + กริยา

(๒๐) พยัญชนะตั้งแต่ ก ไปจน ย ตัวไหนเป็นนามกว่าทุกตัว

(วรรณญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๖ หน้า ๗๒)

(๒๑) ส่วนของ ข ขุนขหายในเรือนนั้นจะพิจารณาอย่างไรจึงจะเป็นยุติธรรม

(วรรณญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๒ หน้า ๒๓)

(๒๒) ถ้าจ่ายให้ถูกบาปชื้อแล้รรักษาบาปชื้อให้ถูกต้องแข็งแรงแล้ว การอย่างนี้ก็เปน เรียบร้อย

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๑ หน้า ๔-๕)

(๒๓) ความลำบากของกรรมสัมปาทิกในข้อนี้ก็ยังไม่หมดไปทีเดียว เพราะระยะที่จะต้อง เวียนทองเงินกันยังมีอยู่ถึง ๑๒ เดือน แต่ถึงกระนั้นก็นับว่าเปนพอค่อยสบายได้ด้วยสมาธิที่จะต้องให้เวียนทองเงินก็ไม่ว่าจะมี

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๑ หน้า ๕)

(๒๔) หน้าที่ของกรรมสัมปาทิกอย่างี่ ๓ แลเปนยากกว่าหน้าที่อย่างอื่น ๆ ทั้งสิ้น

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๑ หน้า ๕)

ตัวอย่างที่ (๒๐) ถึง (๒๔) คำว่า “เป็น” ตามด้วยคำกริยาได้จำนวนมากซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกริยาแสดงสภาพ ได้แก่ “งาม” “ยุติธรรม” “เรียบร้อย” “พอ” และ “ยาก” ทั้ง ๕ ตัวอย่างนี้ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับปัจจุบันจะพบว่าไม่ต้องมีคำว่า “เป็น”

ในปัจจุบัน คำว่า “เป็น” จะปรากฏร่วมกับคำกริยาแสดงสภาพ บางคำเท่านั้น เช่น “เรื่องนี้เป็นจริงหรือเป็นเท็จเขาเป็นบ้าไปแล้ว” หรืออาจจะปรากฏร่วมกันเป็นสำนวนไปแล้วดังที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ เช่น “เป็นสุข” หมายถึง “มีความสบายกายสบายใจ” หรือ “เป็นทุกข์เป็นร้อน” หมายถึง “วิตกกังวล เดือดร้อนใจไม่เป็นสุข” (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖ก, น.๗๐๗-๗๐๘)

๓.๑.๑.๒ “เป็น” + ที่ + กริยา (วลี)

(๒๕) เรื่องแก้ปัญหายุกรณ์ที่ ๑ นี้ยาวยืดยาวจริงเห็นจะไม่สงบด้วยมีผู้ชอบที่เจิบมาก แต่ท่านผู้ที่ชอบเจิบนั้น ดูกล่าวเข้าทางนักปราชญ์สมพากสมพุมเข้าที่ ผู้ที่กล่าวว่าชอบอิงนั้น ดูเปนที่ใจนักไม่ถูกต้องตามทางของท่านผู้มีสติปัญญาเลย

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๗ หน้า ๗๙)

(๒๖) ถ้าไม่มีร่องที่จะซังน้ำก็จะต้องหาน้ำแต่ที่อื่นมารดต้นผลไม้มักจะเปนที่ลำบาก หรือจะไม่สามารถที่จะหามารดได้ทีเดียว

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๒๑ หน้า ๒๔๓)

(๒๗) นกยางเป็นสัตว์อันมีมารยาทปิดความชั่วของตัวเองไว้ จึงเป็นที่ควรติเตียนได้ด้วยเหตุนี้

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๑๙ หน้า ๒๒๕)

(๒๘) เมื่อมาถึงข้อความที่เกี่ยวข้องเรื่องนี้ก็จะได้เป็นที่อ้างว่า ในข้อนี้ผู้นั้นๆ เขาได้คิดเห็นอย่างนั้นๆ

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๑๐ หน้า ๑๑๑)

ตัวอย่างที่ (๒๕) และ (๒๖) คำว่า “เป็น” และ “ที่” ตามด้วยกริยา “โง่” และ “ลำบาก” ส่วนตัวอย่างที่ (๒๗) และ (๒๘) คำว่า “เป็น” และ “ที่” ตามด้วยกริยาลี “ควรติเตียนได้” และ “อ้างว่า” ในข้อนี้ผู้นั้นๆ เขาได้คิดเห็นอย่างนั้นๆ” ตามลำดับ ทั้ง ๔ ตัวอย่างนี้ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับปัจจุบันจะพบว่าสามารถตัด “เป็นที่”ทิ้งไปได้

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (๒๕๓๗, น.๑๗-๑๘) จัดให้คำว่า “ที่” แล้วตามด้วยกริยาหรือประโยคเป็นนามวลีแปลง^๖ ประเภท “ที่” เช่น “เป็นที่น่ากลัว” (ร.๑-ร.๔) “เป็นที่ไว้วางใจ” (พ.ศ. ๒๔๒๕) “จะพูดให้เป็นที่เข้าใจกันโดยทางอ้อม” (พ.ศ. ๒๔๕๕) เป็นต้น

หากเห็นด้วยกับแนวคิดของอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (๒๕๓๗) ข้างต้น คำว่า “เป็น” ที่ปรากฏร่วมกับ “ที่” แล้วตามด้วยกริยา (วลี) ข้างต้นจะมีโครงสร้างเหมือนคำว่า “เป็น” ที่ตามด้วยนามวลี ดังนั้นทั้ง ๔ ตัวอย่างข้างต้นจะสามารถวิเคราะห์ได้ ดังนี้

[เป็นที่โง่]

[เป็นที่ลำบาก]

[เป็นที่ควรติเตียนได้]

[เป็นที่อ้างว่า ในข้อนี้ผู้นั้นๆ เขาได้คิดเห็นอย่างนั้นๆ]

^๖ นามวลีแปลง คือ กริยาลีที่ถูกเปลี่ยนให้เป็นนามวลี กระบวนการนี้จะเรียกว่า “การแปลงให้เป็นนามวลี” (nominalization) คำที่เข้าสู่กระบวนการนี้จะไม่เปลี่ยนความหมายแก่นของศัพท์เดิม จะเปลี่ยนเพียงโครงสร้างเท่านั้น เช่น “การเดิน” ซึ่งมาจากศัพท์เดิมว่า “เดิน” (อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, ๒๕๓๘, น.๒)

ส่วนในปัจจุบันคำว่า “เป็น” และ “ที่” ปรากฏร่วมกันเป็นสำนวนแล้ว เนื่องจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้ให้นิยามของคำว่า “เป็นที่” ไว้โดยเฉพาะว่า “ใช้นำหน้ากริยาหรือวิเศษณ์เพื่อเสริมความให้แจ่มชัดขึ้น” ดังตัวอย่าง “เป็นที่เข้าใจกันว่า เป็นที่น่ากลัว เป็นที่น่าพอใจ” (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖ก, น.๗๐๗-๗๐๘)

จากกรณีนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า แต่เดิมคำว่า “เป็น” น่าจะตามด้วยนามวลีแปลงประเภท “ที่” ต่อมาเมื่อคำว่า “เป็น” และ “ที่” ปรากฏร่วมกันบ่อย จึงเกิดการวิเคราะห์ใหม่เป็นสำนวน “เป็นที่” และเมื่อเป็นสำนวนแล้วจึงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คำว่า “เป็น” แล้วตามด้วย “ที่” ในสมัยปัจจุบันมีข้อจำกัดในการปรากฏร่วมกับคำกริยามากขึ้นซึ่งต่างจากสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ปรากฏร่วมกับกริยา (วลี) เป็นโครงสร้างที่พบได้ทั่วไป

๓.๑.๑.๓ “เป็น” + อัน + กริยา (วลี)

(๒๙) การเลี้ยงดูเปลี่ยนไปจนการจำเริญจะต้องใช้เงินเรียรายจริง ๆ เหมือนกับเงาตามตัว ดูเหมือนจะคิดแก้ไขอย่างไรก็เป็นอันยาก

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๑๑ หน้า ๑๒๔)

(๓๐) อนึ่งเล่นยกลูกป็นั้น ถ้าร่างกายกำลังเรี่ยวแรงเป็นปรกติดีอยู่ จะยกจะเล่นก็สมควรเพราะเป็นการฝึกฝนร่างกายของตนให้แข็งแรง แต่ถ้าจะว่าเป้นการพลั้งพลาด คือลูกป็นตกลงมาถูกเนื้อตัวแขนขาเช่นชิงช้าขาดก็เป็นอันจนใจ

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๒๕ หน้า ๓๐๒)

(๓๑) ข้าพเจ้า จะได้พระณาถึงประโยชน์ของการทำยาสูบแลยาจัด ตามที่ข้าพเจ้าได้รู้เห็นมาในประเทศเรานี้ แต่เนื้อความการทำยาสูบยาจัดนี้มียืดยาวอยู่ จะกล่าวให้สั้นความลงในที่เฉพาะเท่านั้นมิได้ จำเริญต้องขอตัดความที่จะกล่าวให้น้อยเข้า คือ การปลูกยานี้ก็นับอยู่ในการปลูกเพาะ ข้อความที่จะว่าก็เป้นอันอยู่ในวิชาของการปลูกเพาะ

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๑๔ หน้า ๒๐๘)

(๓๒) ถ้าไม่มีชัดเจนไปจนนี้ เจ้าพนักงานจะเป้นอันเข้าใจว่าไม่ต้องลงชื่อตรงในพิมพ์เลย

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๘ หน้า ๙๔)

ตัวอย่างที่ (๒๙) และ (๓๐) คำว่า “เป็น” และ “อัน” ตามด้วยคำกริยา “ยาก” และ “จนใจ” ส่วนตัวอย่างที่ (๓๑) และ (๓๒) คำว่า “เป็น” และ “อัน” ตามด้วยกริยาลี “อยู่ในวิชาของการปลูกเพาะ” และ “เข้าใจว่าไม่ต้องลงชื่อตรงในพิมพ์เลย” ทั้ง ๔ ตัวอย่างนี้ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับปัจจุบันจะพบว่าสามารถตัด “เป็นอัน” ทิ้งไปได้

นอกจากนี้ในปัจจุบันคำว่า “เป็น” และ “อัน” ถือว่าปรากฏร่วมกันเป็นสำนวนแล้วเช่นกัน เนื่องจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้ให้นิยามของคำว่า “เป็นอัน” ไว้โดยเฉพาะว่า ‘รวมความว่า, แสดงว่า’ (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖ก, น.๗๐๙) เช่น “เป็นอันว่ายุติเป็นอันสิ้นสุดกันเพียงเท่านี้”

ในกรณีของคำว่า “เป็น” ที่ปรากฏร่วมกับ “อัน” ในตัวอย่างข้างต้นนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะมีลักษณะคล้ายกับ “เป็น” ที่ปรากฏร่วมกับ “ที่” กล่าวคือ แต่เดิมคำว่า “เป็น” น่าจะตามด้วยอนุประโยคที่มีคำว่า “อัน” นำหน้า ต่อมาเมื่อคำว่า “เป็น” และ “อัน” ปรากฏร่วมกันบ่อย จึงเกิดการวิเคราะหใหม่เป็นสำนวน “เป็นอัน” นี่จึงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คำว่า “เป็น” แล้วตามด้วย “อัน” ในสมัยปัจจุบันมีข้อจำกัดในการปรากฏร่วมกับกริยา (วลี) มากขึ้นซึ่งต่างจากสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่เป็นโครงสร้างที่พบได้ทั่วไป

๓.๑.๒ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ คำว่า “เป็น” ปรากฏร่วมกับคำบางคำ แต่ปัจจุบันไม่ปรากฏ ได้แก่ คำว่า “เป็น” ที่ปรากฏร่วมกับคำว่า “แต่” และคำว่า “เป็น” ที่ปรากฏร่วมกับคำว่า “ด้วย” ดังนี้

๓.๑.๒.๑ การปรากฏร่วมระหว่างคำว่า “เป็น” และคำว่า “แต่”

การปรากฏร่วมระหว่างคำว่า “เป็น” และคำว่า “แต่” เป็นสำนวน “เป็นแต่” นี้ ปรากฏใน ๒ ปริบท ดังนี้

๓.๑.๒.๑.๑ “เป็น” + แต่ + นามวลี

(๓๓) วิธีที่ทำนี้ผมเห็นว่าจะจริงได้ แต่มาสงสัยที่ธาตุขาวไม่เคยพบเห็นเลย ที่เคยพบเห็นมานั้นก็เป็นแต่ธาตุแดงแลธาตุเหลืองทั้งสิ้น ภายนอกเดิมทีเป็นธาตุขาว

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๒๔ หน้า ๒๔๔)

- (๓๔) มารดาจึงถามว่าวิชาที่เขาบอกให้เรียนว่าอะไร บุตรจึงบอกว่าวิชาที่เขาสอนนั้นก็ เป็นแต่คำพูดว่า “ใจร้อนจะนอนเย็นใจเย็นจะเดินหับ” เท่านั้นและแม่แก่กว่าของแก ดีเต็มที

(วรรณคดีพิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๒๒ หน้า ๒๕๗)

ตัวอย่างที่ (๓๓) และ (๓๔) คำว่า “เป็น” ปรากฏร่วมกับคำว่า “แต่” ปรากฏหน้านาม (วลี) มีความหมายเทียบได้กับ ‘เป็นเพียง’ ในปัจจุบัน

๓.๑.๒.๑.๒ “เป็น” + “แต่” + กริยาวลี

- (๓๕) อนึ่งการที่บำรุงเพื่อจะให้งอกงาม ต้นผลไม้ทั้งปวงที่ชาวสวนปลูก ก็มีได้เอาอะไรมาพอกพูนเพื่อจะให้เจริญงาม เป็นแต่พวนดินแลรอน้ำเท่านั้น

(วรรณคดีพิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๒๓ หน้า ๒๗๓)

- (๓๖) เรื่องเปนบ่าวท่านนี้เพื่อนเฮียจะมีความสุขสบายก็ให้นายท่านเมตตาไม่ใช้การหนักหรือท่านเอ็นดูไม่ใช้สอยการเลย อย่างเช่นกับเราเดี๋ยวนี้ ท่านก็ไม่ได้ใช้การอะไร เป็นแต่ให้นั่งเฝ้าประตูบ้านคอยระวังผู้คนเข้าออกหน่อยหนึ่งเท่านั้น

(วรรณคดีพิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๑๔ หน้า ๑๖๐)

ตัวอย่างที่ (๓๕) ถึง (๓๖) คำว่า “เป็น” ปรากฏร่วมกับคำว่า “แต่” ปรากฏหน้ากริยา (วลี) มีความหมายเทียบได้กับ ‘เพียงแต่’ ในปัจจุบันสรุปได้ว่า คำว่า “เป็น” และคำว่า “แต่” ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เคยปรากฏร่วมกันได้เสมอ แต่ในปัจจุบันเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นเพราะไม่สามารถปรากฏร่วมกันได้ ในกรณีเช่นนี้ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ในภาษาแบบหนึ่ง

๓.๑.๒.๒ การปรากฏร่วมระหว่างคำว่า “เป็น” และคำว่า “ด้วย”

- (๓๗) บางชนิดก็ใช้การได้น้อย (ทำยาแลทำพินเส็งเครื่องไม้ประสงค์ว่าการในที่นี้ เพราะขึ้นชื่อว่าต้นไม้แล้ว คงทำยาแลทำพินได้ทั้งสิ้น) ความที่ต้นไม้บางชนิดใช้การได้

น้อยนั้น ต้นไม้บางอย่างเห็นจะเป็นด้วยคนเรา ยังไม่เห็นช่องที่จะใช้การได้อีก
นานไปภายหลัง คงจะให้การใช้การได้มากขึ้นทุกที

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๓๐ หน้า ๓๕๙-๓๖๐)

(๓๔) ผู้ที่ทาสวนพลูมักมีแต่จีนโดยมาก คนไทยไม่มีใครจะมีใครทำ จะเป็นด้วยไม่มีใครจะ
เข้าใจทำหรือไม่พอใจที่จะทำอย่างไรไม่ทราบ

(วชิรญาณวิเศษ เล่ม ๖ แผ่นที่ ๒๗ หน้า ๓๒๙)

ตัวอย่างที่ (๓๗) และ (๓๘) คำว่า “เป็น” ตามด้วย
“ด้วย” ไม่ปรากฏใช้ปัจจุบัน แต่ในปัจจุบันจะปรากฏว่า “เป็นเพราะ” แทน ซึ่งก็แสดง
ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางไวยากรณ์ในด้านการปรากฏร่วมของคำเช่นเดียวกับคำว่า
“เป็น” และ “แต่”

๔. การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์

การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ การเพิ่มศัพท์ และ
การสูญเสียศัพท์ (ดุष्ฎิพร ขำนิโรคคานต์, ๒๕๒๖, น.๓๖)

ในการศึกษาคำว่า “เป็น” ครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะคำคำเดียว คือ คำว่า
“เป็น” และศึกษาจากข้อมูลเพียง ๒ สมัย คือ สมัยรัชกาลที่ ๕ และสมัยปัจจุบัน
จากขอบเขตข้อมูลที่จำกัดมากนี้จึงทำให้พบการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์เพียงด้าน
เดียว คือการสูญเสียศัพท์ ซึ่งหมายถึง การที่คำศัพท์ซึ่งเคยมีในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้นได้
สูญหายไปจากสมัยปัจจุบัน (ดุष्ฎิพร ขำนิโรคคานต์, ๒๕๒๖, น.๓๖) การสูญเสียศัพท์ที่
พบในที่นี้จะเป็นการสูญสำนวนหรือคำประสมที่ประกอบด้วยคำว่า “เป็น” ดังนี้

การปรากฏร่วมกันระหว่างคำว่า “เป็น” และ “แต่” เป็นสำนวน “เป็นแต่” ซึ่ง
ใช้กันอย่างแพร่หลายมากในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น ใน*อักษราภิธานศรับท์*ได้ให้นิยาม
ไว้ว่าหมายถึง ‘คือคำพูดว่าเพนแต่เช่นนั้น’ (เบรคเคย์, ๒๕๑๔, น.๔๐๑) แต่สำนวน
“เป็นแต่” นี้ไม่ปรากฏใช้ในปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๕) แล้ว แสดงให้เห็นว่าสูญเสียศัพท์คำนี้
ไปแล้ว

นอกจาก “เป็นแต่” แล้ว ใน*อักษราภิธานศรับท์*ยังได้แสดงลูกคำของคำว่า
“เป็น” อื่น ๆ ไว้มากมาย และมีคำจำนวนหนึ่งที่ไม่ปรากฏใช้แล้วในปัจจุบัน เช่น
“เพนการ” (หมายถึง ‘เพนประโยชน์’) “เพนจะขันธ” (หมายถึง ‘เพนเพื่อน’) “เพนโทษ”

(หมายถึง 'ต้องโทษ') และ "เปนนปรวด" (หมายถึง 'อาการผิที่หนองออกแล้ว') (แบรดเลย์, ๒๕๑๔, น.๔๐๑-๔๐๒)

๕. บทสรุป

จากการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของคำว่า "เป็น" ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบันพบว่าคำว่า "เป็น" มีการเปลี่ยนแปลง ๔ ด้านด้วยกัน ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงด้านรูปเขียนและเสียง ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีรูปเขียน ๒ รูป คือ "เปน" และ "เป็น" ซึ่งสันนิษฐานว่าออกเสียงได้ทั้งเสียงยาวและเสียงสั้น แต่ในปัจจุบันมีรูปเขียนเดียว คือ "เป็น" และออกเสียงสั้นได้อย่างเดียว

การเปลี่ยนแปลงด้านความหมายพบว่า คำว่า "เป็น" มีการเปลี่ยนแปลงความหมายแบบแคบเข้า กล่าวคือ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ คำว่า "เป็น" มี ๔ ความหมาย ได้แก่ ความหมายว่า 'มีชีวิต' ความหมายแสดงสภาพ ความหมายว่า 'อยู่อย่างรู้วิธี' และความหมายว่า 'เกิด (ขึ้น)' ส่วนในปัจจุบันคำว่า "เป็น" มีความหมายน้อยลง เพราะความหมายว่า 'เกิด (ขึ้น)' ไม่ปรากฏใช้ในปัจจุบัน นอกจากนี้เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงในด้านบริบทก็พบว่าคำว่า "เป็น" ที่หมายถึง 'มีชีวิต' ในสมัยรัชกาลที่ ๕ สามารถปรากฏร่วมกับนามวลีได้หลากหลายกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรากฏร่วมกับนามวลีที่เป็น 'พืช' กล่าวคือ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ คำว่า "เป็น" ในความหมายนี้ ปรากฏร่วมกับนามวลีที่เป็น 'พืช' ได้และเป็นโครงสร้างที่พบได้ทั่วไป ในขณะที่ในปัจจุบันไม่สามารถปรากฏร่วมกันได้

การเปลี่ยนแปลงด้านไวยากรณ์ของคำว่า "เป็น" พบว่ามี ๒ ลักษณะใหญ่ๆ ลักษณะแรก คือ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ คำว่า "เป็น" ปรากฏร่วมกับหน่วยอื่นๆ เป็นโครงสร้างที่พบได้ทั่วไป เช่น คำว่า "เป็น" แล้วตามด้วยคำกริยา แต่ปัจจุบันปรากฏให้เห็นน้อยลงหรือปรากฏเป็นจำนวนไปแล้ว ส่วนอีกลักษณะหนึ่ง คือในสมัยรัชกาลที่ ๕ คำว่า "เป็น" ปรากฏร่วมกับคำว่า "แต่" และ "ด้วย" ได้ แต่ปัจจุบันไม่สามารถปรากฏร่วมกันได้

ส่วนการเปลี่ยนแปลงในด้านสุดท้าย คือ การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ ในกรณีของคำว่า "เป็น" พบแต่การเปลี่ยนแปลงที่เป็นการสูญเสียคำศัพท์ ซึ่งคำศัพท์ที่สูญเสียไปเป็นการสูญเสียจำนวนหรือคำประสมที่ประกอบด้วยคำว่า "เป็น" เช่น "เป็นแต่" "เป็นการ"

บรรณานุกรม

- กึ่งกาญจน์ เทพกาญจนา. (๒๕๔๙). หน่วยสร้างกริยาเรียงต้นแบบในภาษาไทย. ใน อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (บรรณาธิการ), *หน่วยสร้างที่มีข้อขัดแย้งในภาษาไทย* (น.๖๖-๑๓๕). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดุษฎีพร ชำนิโรตตานต์. (๒๕๒๖). *ภาษาศาสตร์เชิงประวัติและภาษาไทยเปรียบเทียบ*. [ม.ป.ท.].
- แบรดเลย์, แดนบี. (๒๕๑๔). *อักษรวิธานศรีบี* = *Dictionary of the Siamese Language*. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา.
- นววรรณ พันธุเมธา. (๒๕๒๗). *การใช้ภาษา*. กรุงเทพมหานคร: พลพินธ์การพิมพ์.
- นววรรณ พันธุเมธา. (๒๕๕๒). *หนังสืออุเทศภาษาไทย ภาษาไทยนำศึกษาหาคำตอบ*. กรุงเทพมหานคร: สกสค. ลาดพร้าว.
- พจนานุกรม (ร.ศ. ๑๒๐). (๒๕๔๑). กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ.
- พุทธชาติ ธนัชชยานนท์. (๒๕๓๕). *การเกิดความแตกต่างด้านความสั้นยาวของสระกลางและสระต่ำในภาษาไทย*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย, ภาควิชาภาษาไทย.
- ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (๒๕๕๔). *โครงการคลังข้อมูลภาษาไทยแห่งชาติ*. สืบค้นเมื่อกันยายน ๒๕๕๓-พฤษภาคม ๒๕๕๕, จาก <http://ling.arts.chula.ac.th/tnc2/>
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๖). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๖). *ศัพท์ภาษาศาสตร์ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (๒๕๕๑). *วรรณคดีพิเศษ เล่ม ๖*. สืบค้นเมื่อกันยายน ๒๕๕๒, จาก <http://www.siamrarebooks.com/>
- สถาวร พชรบำรุง. (๒๕๒๙). *การใช้คำ เป็น ในภาษาไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย, ภาควิชาภาษาไทย.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (๒๕๓๔). *กำเนิดและพัฒนาการของการแปลงให้เป็นนามวลีในภาษาไทย: หลักฐานแสดงการปรับเปลี่ยนให้เป็นนามวลีในภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สถาบันไทยศึกษา.
- Hopper, P. J. (1991). On some principles of grammaticization. In E. C. Traugott & B. Heine (Eds.), *Approaches to grammaticalization* (Vol. 1, pp.17-35) Amsterdam: John Benjamins.